

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Художньо-графічний факультет

Кафедра образотворчого мистецтва

О. О. Котова

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**з навчальної дисципліни
«Теорія та практика малюнку»
до самостійної роботи студентів
першого року навчання
за модулем**

«МАЛЮНОК ГЕОМЕТРИЧНИХ ТІЛ І НАТЮРМОРТІВ»

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Спеціальність 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво)

Одеса – 2018

УДК: 7.02: 7.049.6+378.147

ББК: 85.14 + 74.58

К 73

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вченою Радою

Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д. Ушинського

протокол № ____ від _____ 201____ року

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Теорія та практика малюнку» розглянуто і схвалено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва від 28 серпня 2017 р., протокол №1.

Укладач:

Котова Ольга Олександрівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва

Рецензенти:

Кубріш Наталія Романівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри рисунка, живопису та архітектурної графіки Архітектурно-художнього інституту Одеської державної академії будівництва та архітектури;

Носенко Анна Іванівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Анотація: Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Теорія та практика малюнку» до самостійної роботи студентів першого року навчання за модулем «Малюнок геометричних тіл і натюрмортів» призначені для студентів до виконання практичних завдань з пластичного рішення геометричних фігур і натюрмортів графічними засобами, що передбачають опрацювання студентами знань та вмінь реалістичного зображення форм у просторі. У процесі малювання геометричних тіл студенти набувають і вдосконалюють навички малювання, які необхідні у творчій діяльності. До теоретичних положень додаються ілюстрації робіт студентів першого року навчання. Методичні рекомендації адресовані студентам художньо-графічного факультету ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, студентам інших художніх і педагогічних ЗВО, вчителям, методистам.

Відповідальний за випуск: доктор мистецтвознавства, професор, зав. кафедри образотворчого мистецтва О.А. Тарасенко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНСТРУКТИВНІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МАЛЮНКУ»	5
1.1. Опис навчальної дисципліни.....	5
1.2. Програма навчальної дисципліни.....	6
1.3. Структура навчальної дисципліни	17
РОЗДІЛ 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ВПРАВИ З МАЛЮВАННЯ КУБУ.....	22
2.1. Композиційне розташування кубу на площині паперу.....	23
2.2. Лінійна побудова.....	24
2.3. Тональний розбір.....	28
2.4. Узагальнення, акцентування, завершення малюнку.....	30
2.5. Приклади самостійних вправ.....	31
ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ.....	41
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ.....	43
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	44

ВСТУП

Програма дисципліни «Теорія та практика малюнку» складена відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів першого року навчання на ХГФ у галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) [3].

Образотворче мистецтво є ефективним засобом естетичного, морального й культурно-просвітнього виховання. Щоб опанувати основи цієї невід'ємної сфери людської життєдіяльності, розвинути задатки до неї, закладені в людині від природи, необхідно одержати професійну підготовку. Творчість обумовлена не тільки обсягом знань, але й здатністю оперувати ними й приймати нестандартні рішення.

Формування цілісного бачення, композиційного мислення, естетичної культури – важливіші завдання навчання на художньо-графічних факультетах педагогічних ЗВО. Оволодіння художньою майстерністю неможливо без вивчення законів композиції, практики, дослідження законів перспективи, засобів передачі трьохмірних форм на двомірній площині, оволодіння базою графічного мистецтва, що є основою будови художнього образу. Важливим елементом є особливе бачення навколишнього світу, що зв'язане безпосередньо з цілісним сприйняттям довкілля, естетичним відношенням до зображуваного.

Метою навчальної дисципліни «Теорія та практика малюнка» є формування та розвиток навичок виконання академічних і самостійних завдань із малюнка.

Малюнок – основа образотворчої грамоти, один із найважливіших предметів серед дисциплін художнього циклу. Академічний малюнок або класичний малюнок з натури є умінням будувати тривимірні фігури на двовимірній площині аркуша графічними засобами.

Завданням дисципліни «Теорія та практика малюнка» на 1 курсі є оволодіння спеціальними образотворчими навичками і знаннями. Для передання об'ємно-просторового світу на площині аркуша існують різні техніки

малювання, основними з яких є: перспектива, ракурс і світлотінь. Вивчення цих та інших технік становить зміст предмета академічного малюнка.

Завдання навчального академічного малюнка - озброїти студента необхідними знаннями та навичками, грамотою образотворчого мистецтва, навчити, працюючи з натури, створювати графічне зображення. Основними завданнями дисципліни є:

- освоєння основ графічної грамоти;
- формування вмінь послідовного зображення геометричних предметів і предметів побуту в процесі виконання довготривалих академічних постановок і короткочасних начерків;
- засвоєння практичних навичок та вмінь реалістичного зображення предметів навколишнього середовища за допомогою графічних засобів у процесі роботи над постановками натюрморту.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: основи графічної грамоти, послідовність виконання довготривалих академічних постановок і короткочасних начерків, етапи послідовного зображення натюрморту, компонування постановки, взаємозв'язок елементів композиції, залежність композиційного рішення від формату картинної площини, особливості передачі світлоповітряного середовища в малюнку, значення малюнка в художньо-творчій діяльності вчителя.

вміти: реалістично зобразити предмети довкілля за допомогою графічних засобів у процесі роботи над постановками натюрморту, побудувати геометричні тіла, аналізувати форми та її конструктивні властивості, будувати перспективу при зображенні геометричних тіл, виконувати лінійний малюнок натюрморту, передавати світлотінь на предметах побуту при штучному освітленні, знаходити тонові відношення в малюнку, узагальнювати зображення.

РОЗДІЛ 1. КОНСТРУКТИВНІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МАЛЮНКУ»

1.1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 8	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка (шифр і назва)	Нормативна	
Модулів – 1	Спеціальність 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин - 240		1-2-й	1-2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 2,8	Освітній ступінь: бакалавр	Лекції	
		Практичні, семінарські	
		142 год.	20 год.
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		98 год.	220 год.
		Індивідуальні завдання:	
		Вид контролю:	
		залік/іспит	залік/іспит

Примітка

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 59,2% / 40,8%

для заочної форми навчання – 9,1% / 90,9%

1.2. Програма навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1 «МАЛЮНОК ГЕОМЕТРИЧНИХ ТІЛ І НАТЮРМОРТІВ»

1 семестр

Змістовий модуль 1. Малюнок як основа образотворчої грамоти. Закони лінійної та повітряної перспективи, значення освітлення для передачі об'ємної форми в просторі (геометричні тіла, предмети побуту)

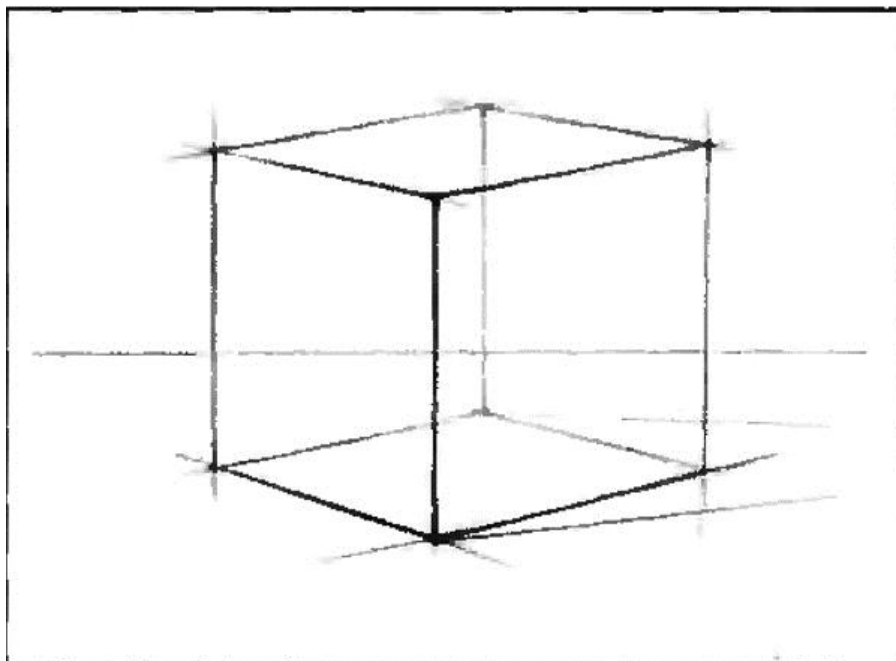
Тема 1. Лінійно-конструктивні малюнки окремих геометричних тіл

Завдання: дослідити особливості лінійно-конструктивного малюнка гіпсових зліпків геометричних тіл: куба, циліндра, призми (що лежить).

Формат А3. Матеріали: папір, олівець.

(18 год. практ. + 8 год. самост.)

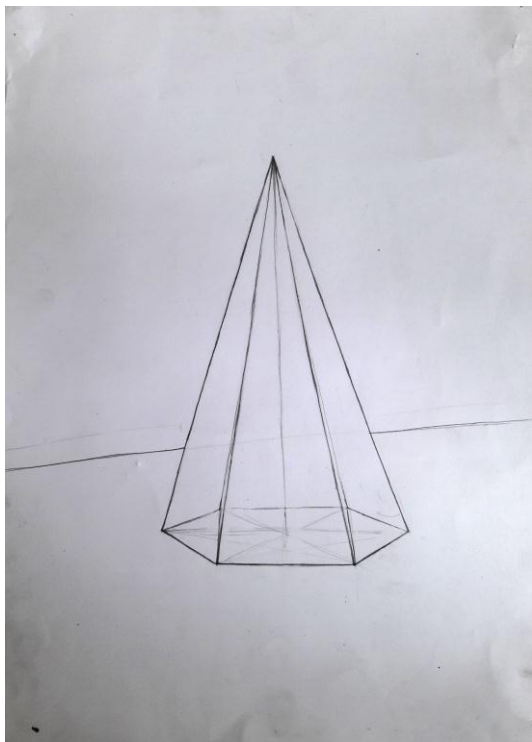
Перше знайомство з малюнком, передачею об'єму та перспективи почнемо з кубу. Ще П.Сезанн, класик французького модернізму, написав: «Все в природі ліпиться у формі кулі, конуса, циліндра, потрібно вчитися писати на цих простих фігурах, і, якщо ви навчитеся володіти цими формами, ви зробите все, що забажаєте» [4].

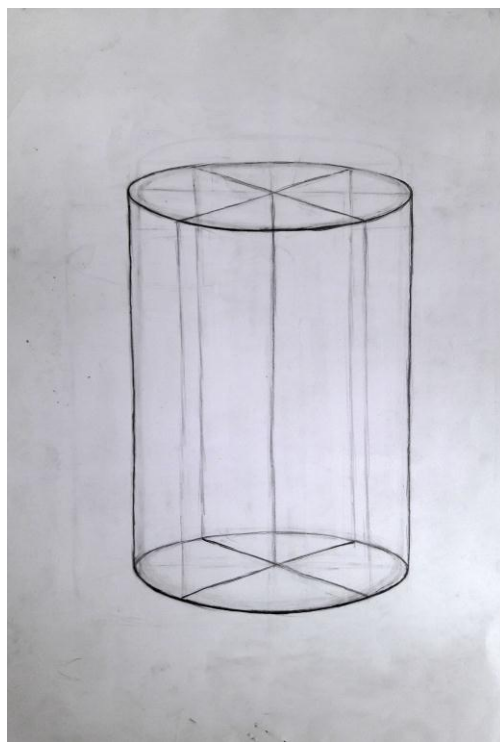
В. Галаєв. Куб. 2018.

Як наочний матеріал, застосовані фото робіт студентів ХГФ, зокрема В.Галаєва, студента 1 курсу ОМЄЕ 2018 р. (керівник О.Котова).

Далі робимо лінійно-конструктивні замальовки геометричних тіл різної конфігурації і в різному становищі щодо лінії горизонту. Для цього виберимо такі геометричні тіла: призма, конус, циліндр та намаємо їх на окремих аркушах паперу за законами композиційного розташування та перспективи.

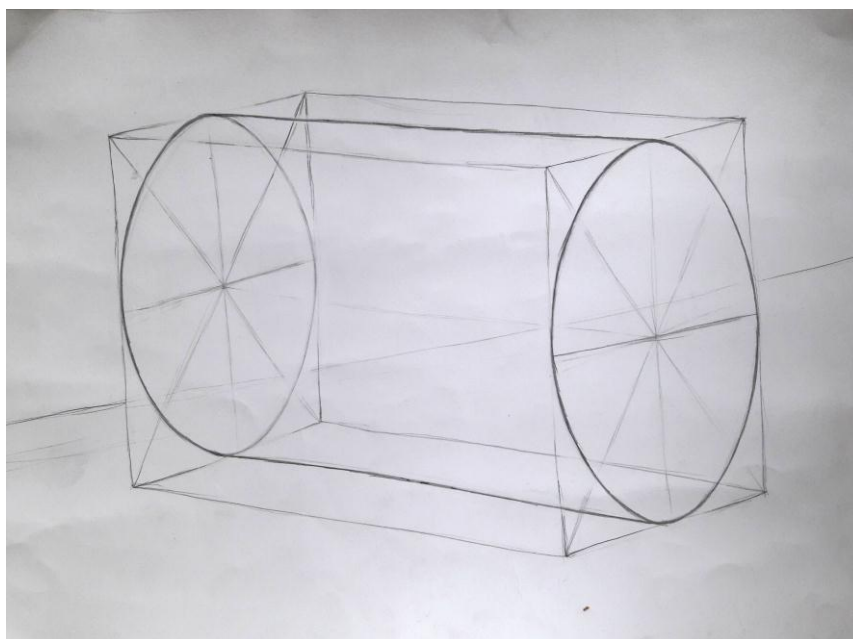

В. Галаєв. Призма. 2018.

В. Галаєв. Циліндр. 2018.

Більш складним є наступне завдання: малюнок призми або циліндра, що лежить. Робимо лінійно-конструктивний малюнок.

В. Галаєв. Циліндр, що лежить. 2018.

Тема 2. Лінійно-конструктивний малюнок двох геометричних тіл

Просторове положення декількох предметів на площині.

Завдання: Оволодіти навичками конструктивної побудови групи геометричних тіл: конуса, призми, циліндра.

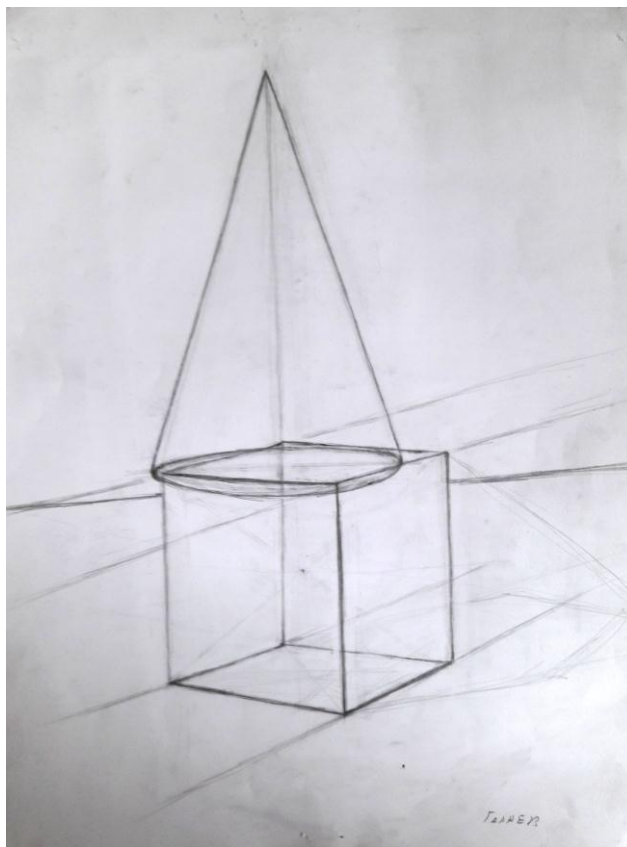
Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(18 год. практ. + 10 год. самост.)

Наступне завдання слід зкомпонувати з двох геометричних тіл, наприклад куба та конуса.

Група геометричних тіл. Фото

В. Галаєв. Малюнок групи геометричних тіл. 2018.

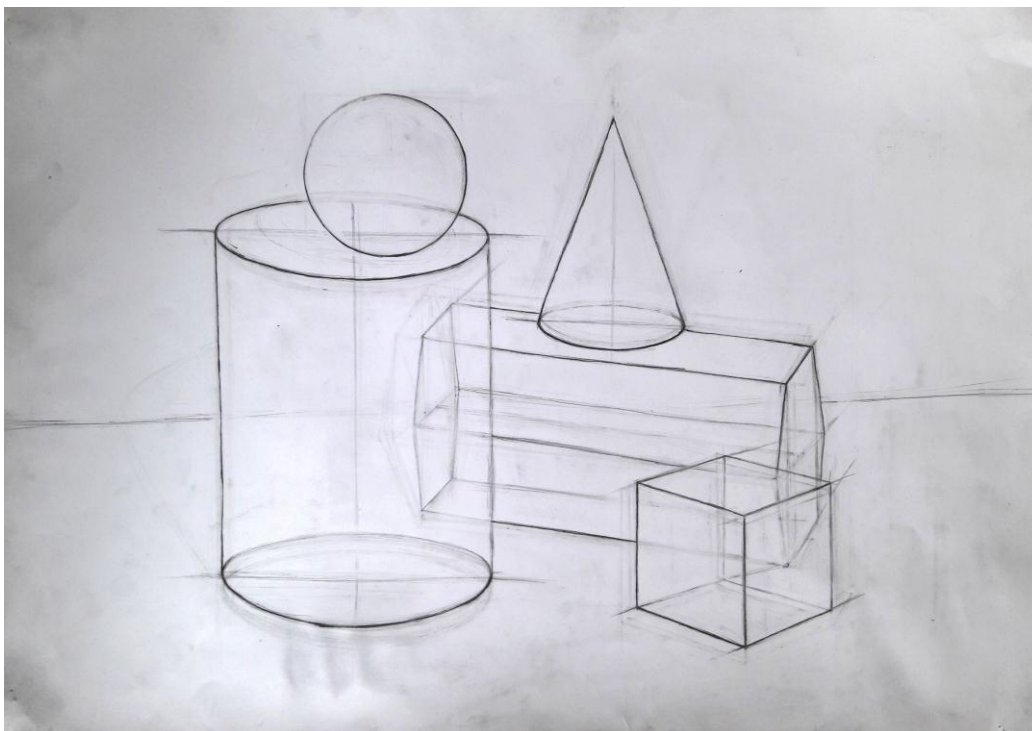
Тема 3. Лінійно-конструктивний малюнок групи геометричних тіл

Завдання: Оволодіти навичками конструктивної побудови геометричних тіл в просторі.

Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(15 год. практ.+ 8 год. самост.)

Після попереднього доцільно ускладнити завдання: намалювати натюрморт з трьох – п'яти предметів.

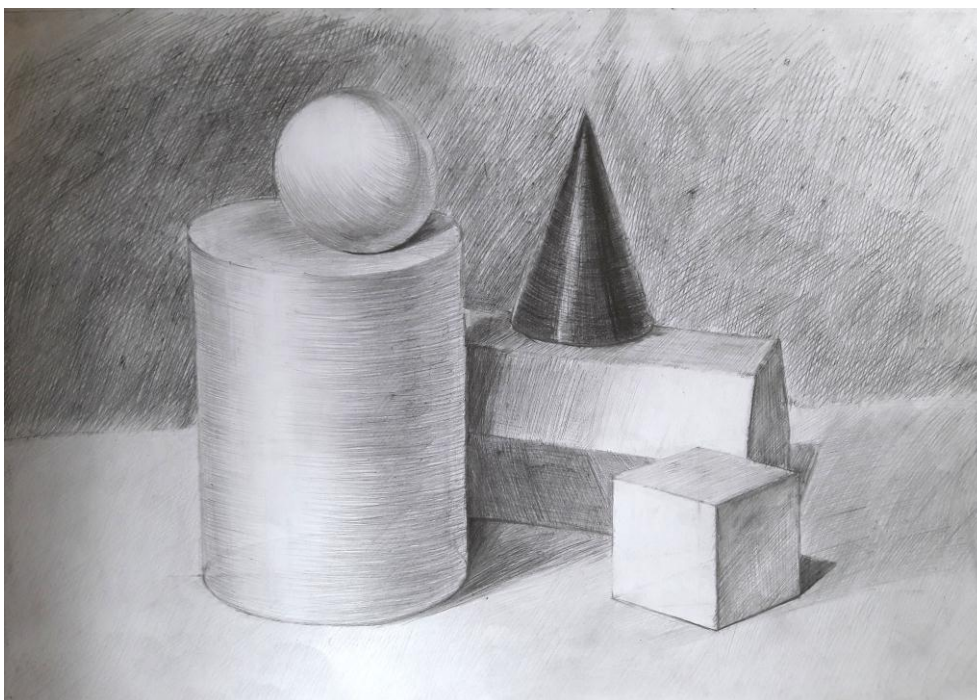
В. Галаєв. Лінійно-конструктивний малюнок групи геометричних тіл. 2018.

Тема 4. Малюнок групи геометричних тіл різного тону

Завдання: Оволодіти навичками побудови гіпсових зліпків групи геометричних тіл, дослідити тональну різницю предметів та простору.

Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(18 год. практ. + 10 год. самот.)

В. Галаєв. Малюнок групи геометричних тіл. Тоновий розбір. 2018.

Попереднє завдання: лінійно-конструктивний малюнок геометричних фігур продовжити у тоні. Зробити розбір: від самого світлого до самого темного.

Тема 5. Контрольне завдання: малюнок групи предметів побуту різних за формою, тоном та фактурою

Завдання: Дослідити особливості малюнка групи предметів побуту різного тону. Намалювати лінійно-конструктивно характер їх побудови, зробити тоновий розбір, дослідити особливості форми та фактури.

Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(21 год. практ. + 24 год. самост.)

Малювання натюрморту студенти виконують в звичній послідовності: «від загального до приватного» і «від приватного до загального». Малювання можна умовно розділити на чотири етапи: схематизацію, типізацію, індивідуалізацію і узагальнення.

М. Кузеванова. Натюрморт з геометричних фігур і предметів побуту

2 семестр

Змістовий модуль 2.

Малюнок архітектурних деталей, драперій та натюрмортів

Тема 6. Малюнок архітектурних деталей. Капітель.

Лінійно-конструктивний малюнок із тоною прокладкою капітелі іонічного ордеру, розташованою над лінією горизонту.

Завдання: Оволодіти навичками побудови гіпсового зліпка капітелі іонічного ордеру, розташованою над лінією горизонту.

Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(10 год. практ. + 10 год. самост.)

Малюнок капітелі включає декілька задач: композиційне розміщення, знаходження пропорційних відносин предметів між собою, правильна побудова частин з урахуванням їх перспективи і пропорцій, рішення світлотіньової задачі.

В. Галаєв. Капітель. 2018.

Тема 7. Малюнок із драперією. Світло тоновий малюнок драперії на нейтральному тлі.

Завдання: Дослідити особливості драперією на нейтральному тлі, зробити світло тоновий розбір. за допомогою м'якого матеріалу.

Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(12 год. практ. + 10 год. самост.)

Драпіровка – це тканина, накинута на предмет або закріплена на площині в одній або декількох крапках, спадаюча вниз і створюючи різні складки. Приступаючи до малюнка драпіровки, треба якомога ясніше виявити характер складок матеріалу. Щоб складки читалися ясніше, потрібно брати тканину гладку, без узорів. Всі складки можна розділити на три основні типи: прямі, діагональні (косі) і радіальні (променеві). Ці три типи складок дають різні поєднання.

В. Галаєв. Малюнок групи геометричних тіл. Тоновий розбір. 2018.

При розміщенні драпіровки на листі виявляють напрям основних складок, що йдуть від граней і кутів підстави, далі вивчають вторинні складки. Межі власних тіней передають напрям складок і їх товщину. Найтонші і чіткіші складки – в місцях перегинів. Композиційно розташовуємо драперію у форматі. Коли пропорції правильно передані, робимо світло тоновий розбір.

Тема 8. Малюнок драперії, розташованої на стулi за допомогою м'якого матеріалу.

Завдання: дослідити особливості драперії, розташованої на стулi за допомогою м'якого матеріалу.

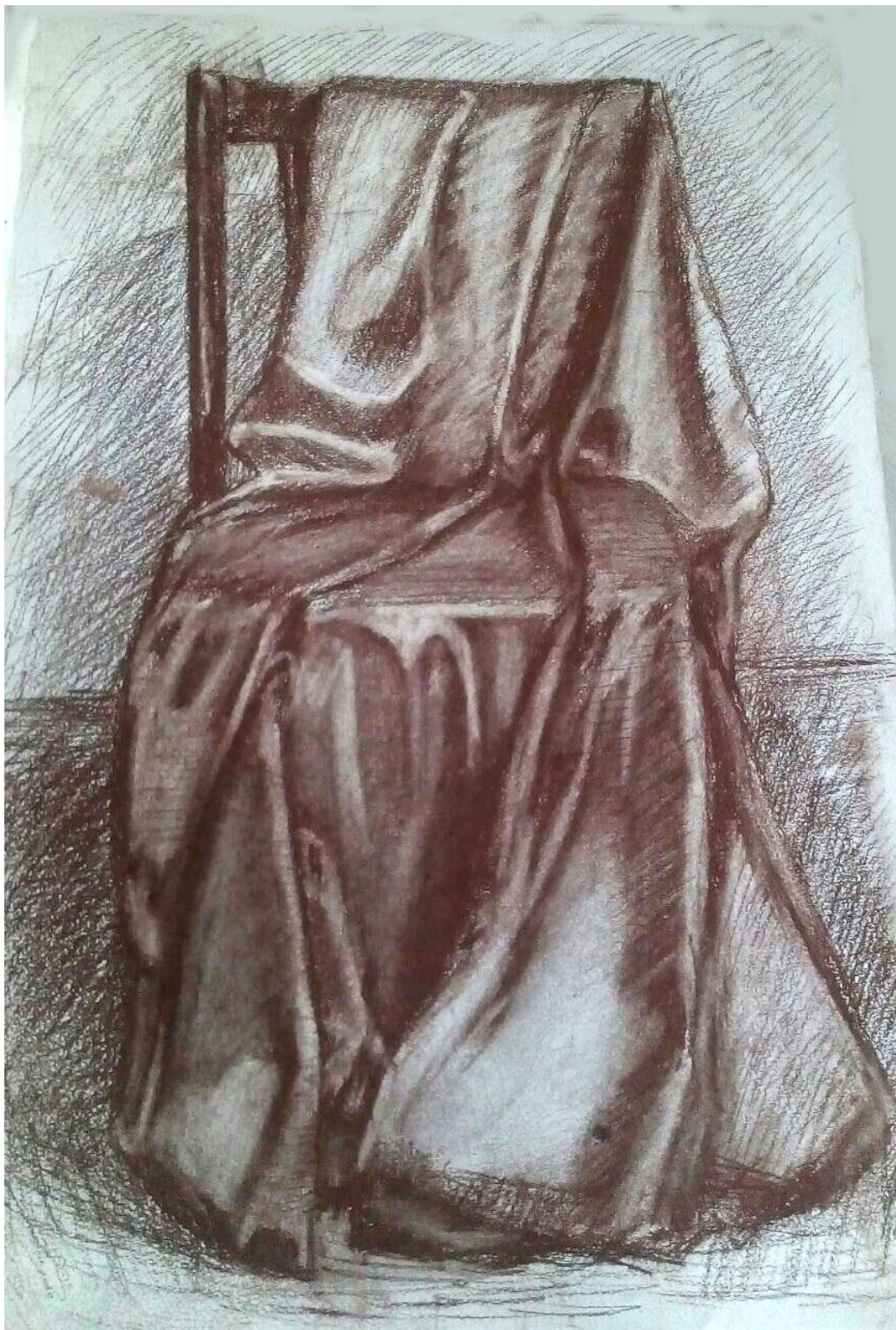
Формат А-2. Матеріали: папір, сепія.

(12 год. практ. + 10 год. самост.)

Академічна постановка. Фото.

Композиційно розташовуємо стул у перспективі. Для цього схематично малюємо форму. Після лінійно-конструктивного малюнку, робимо розбір у тоні. Сепією працюємо акуратно, тому що гумкою сепію важко стерти.

В. Галаєв. Малюнок драперії на стулі. Тоновий розбір. 2018.

Тема 9. Малюнок рельєфу кулі у пів-кулі.

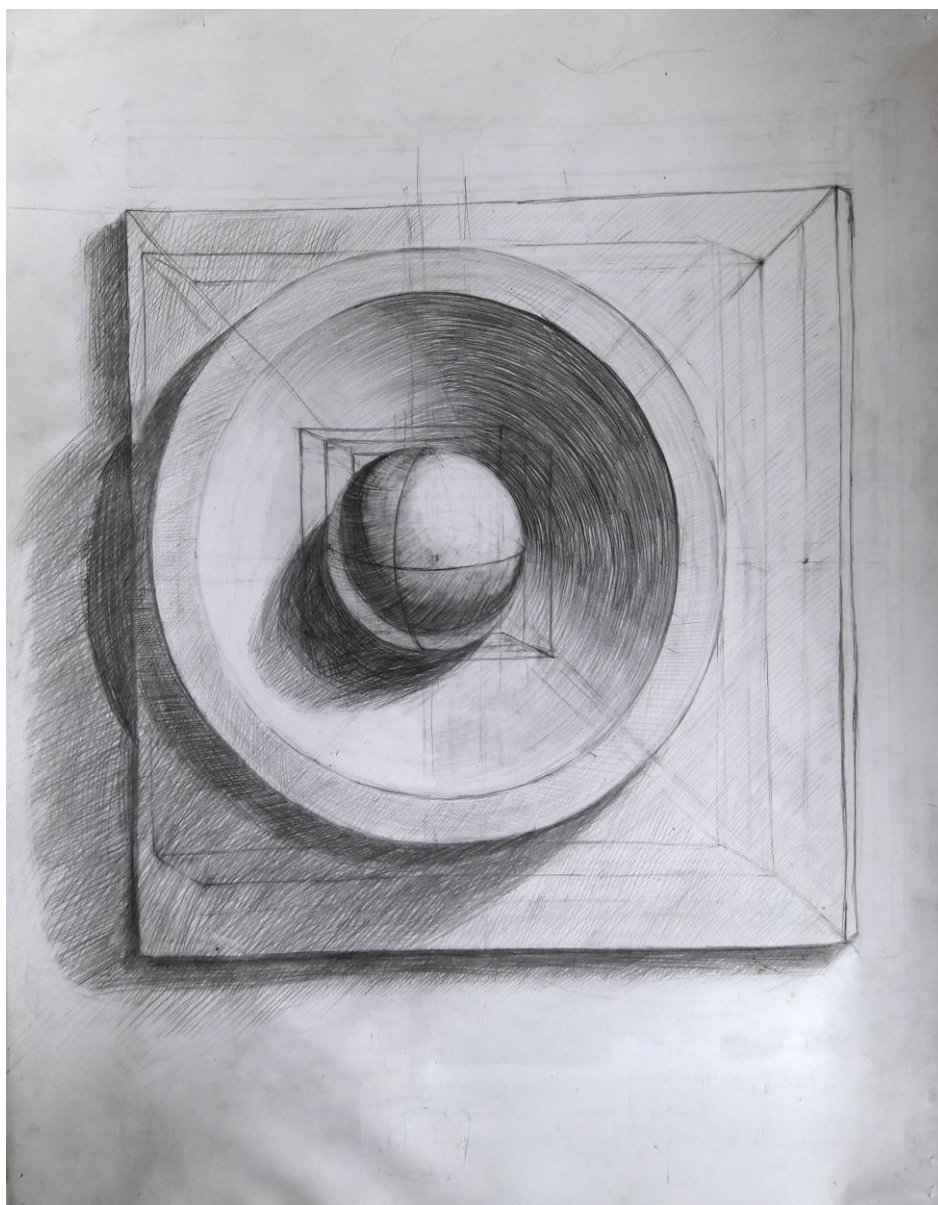
Завдання: дослідити особливості побудови рельєфу кулі у пів-кулі.

Зробити розбір у тоні.

Формат А-2. Матеріали: папір, олівець.

(16 год. пркт. + 10 год. самост.)

Студенти виконують малювання рельєфу в звичній послідовності. При малюванні дотримуються загальних правил послідовного зображення малюнка – «від загального до приватного» і «від приватного до загального». Малювання можна умовно розділити на чотири етапи: схематизацію, типізацію, індивідуалізацію і узагальнення.

В. Галаєв. Малюнок кулі у півкулі. Тоновий розбір. 2018.

Тема 10. Контрольне завдання. Навчально-творчий малюнок натюрморту із сюжетно-тематичним змістом.

Дослідити особливості побудови натюрморту, зробити світло тоновий розбір.

Формат А2. Матеріали: папір, олівець.

(18 год. практ. + 12 год. самост.)

Натюрморт малюємо поетапно: від компоновки, лінійно-конструктивного малюнку, тонального розбіру до узагальнення та акцентування. На етапі схематизації предмети розміщують на листі паперу, малюючи їх спрощену схематичну форму. На етапі типізації виявляють форму предметів, спираючись на раніше придбані знання. На етапі індивідуалізації стирають всі допоміжні лінії і штрихи і переходять до індивідуального опрацювання форми предметів, їх світлоти, фактури, освітленості. На етапі узагальнення приводять весь малюнок до єдиного цілого, працюючи «від приватного до загального».

К. Санникова Натюрморт.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усь го	у тому числі					усь го					
л		п	лаб	ін д	с.р.	л		п	лаб	інд	с.р.	
	270		158	-	-	112	270		34	-		236
Змістовий модуль 1. Малюнок геометричних тіл												
Тема 1. Лінійно- конструктивні малюнки окремих геометричних тіл	26		18			8	29		4			25
Тема 2. Лінійно- конструктивни й малюнок двох геометричних тіл	28		18			10						
Тема 3. Лінійний малюнок групи геометричних тіл	23		15			8	34		4			30
Тема 4. Малюнок групи геометричних тіл різного тону	28		18			10	46		6			40
Тема 5 Контрольне завдання: малюнок групи предметів побуту різних за формою, тоном та	45		21			24	41		6			35

фактурою.											
Разом за змістовим модулем 1	150		90			60	150		20		130

Змістовий модуль 2. Малюнок предметів побуту різних за формою, тоном та фактурою

Тема 6. Малюнок архітектурних деталей. Капітель.	20		10			10	19		4		15
Тема 7. Малюнок із драперією. Світло тоновий малюнок драперії на нейтральному тлі.	22		12			10	19		4		15
Тема 8. Малюнок драперії, розташованої на стільці за допомогою м'якого матеріалу.	22		12			10	20				20
Тема 9 Малюнок рельєфу кулі у пів-кулі.	26		16			10	26		6		20
Тема 10. Контрольне завдання. Навчально-творчий малюнок натюрморту із сюжетно-тематичним змістом.	30		18			12					36
Разом за	120		68			52	120		14		106

змістовим модулем 2											
Усього годин	270		158			112	270		34		236

1. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми
1	Лінійно-конструктивні малюнки окремих геометричних тіл
2	Лінійно-конструктивний малюнок двох геометричних тіл
3	Лінійно-конструктивний малюнок групи геометричних тіл
4	Малюнок групи геометричних тіл різного тону
5	Контрольне завдання: малюнок групи предметів побуту різних за формою, тоном та фактурою
6	Малюнок архітектурних деталей. Капітель
7	Малюнок із драперією. Світло тоновий малюнок драперії на нейтральному тлі
8	Малюнок драперії, розташованої на стільці за допомогою м'якого матеріалу
9	Малюнок рельєфу кулі у пів-кулі
10	Контрольне завдання. Навчально-творчий малюнок натюрморту із сюжетно-тематичним змістом

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми
1	Лінійно-конструктивні малюнки окремих геометричних тіл
2	Лінійно-конструктивний малюнок групи геометричних тіл
3	Малюнок групи геометричних тіл різного тону
4	Малюнок групи предметів побуту
5	Контрольне завдання: малюнок групи предметів побуту різних за формою, тоном та фактурою
6	Малюнок архітектурних деталей. Капітель
7	Малюнок із драперією. Світло тоновий малюнок драперії на нейтральному тлі
8	Малюнок драперії, розташованої на стільці за допомогою м'якого матеріалу
9	Малюнок рельєфу кулі у пів-кулі
10	Контрольне завдання. Навчально-творчий малюнок натюрморту із сюжетно-тематичним змістом
	Разом

7. Методи навчання:

Теоретичний - мистецтвознавчий та практичний-творчий.

8. Методи контролю:

Поточний контроль, контрольна робота, підсумковий контроль за кожним модулем, іспит

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для екзамену

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		100
5	5	5	5	15	5	5	5	10	25		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Програми педагогічних інститутів
2. Мистецтвознавча та профільна література
4. Наочний матеріал
5. Електронні носії.

12. Матеріально-технічне забезпечення дисципліни

Матеріально-технічним забезпеченням дисципліни «Теорія та практика малюнку» є:

- мольберти, подіуми для натюрмортів, освітлювальні прилади для штучного освітлення (софіти), реквізити до натюрморту (драпірування різного тону, посуд, бутафорські фрукти і овочі, побутові речі.
- методичні посібники з дисципліни «Теорія та практика малюнку»: кращі роботи студентів з дисципліни, що знаходяться в методичному фонді кафедри.

РОЗДІЛ 2.
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
ДЛЯ ВИКОНАННЯ ВПРАВИ
З МАЛЮВАННЯ КУБУ

Малювання куба – важливий етап в освоєнні техніки академічного малюнка. З геометричних фігур куб є найпростішою для початківців. На прикладі зображення форми куба на заняттях з малюнка необхідно пояснити правила лінійної і повітряної перспективи, правильні прийоми штрихування, передачу об'ємної форми предметів. Зазвичай використовується білий гіпсовий куб (на білому краще видно світлотінь). Корисно малювати дротяні геометричні тіла. Малюнок слід вести тільки з натури. В якості допомоги може служити самостійно виготовлений куб, або гіпсова модель [1].

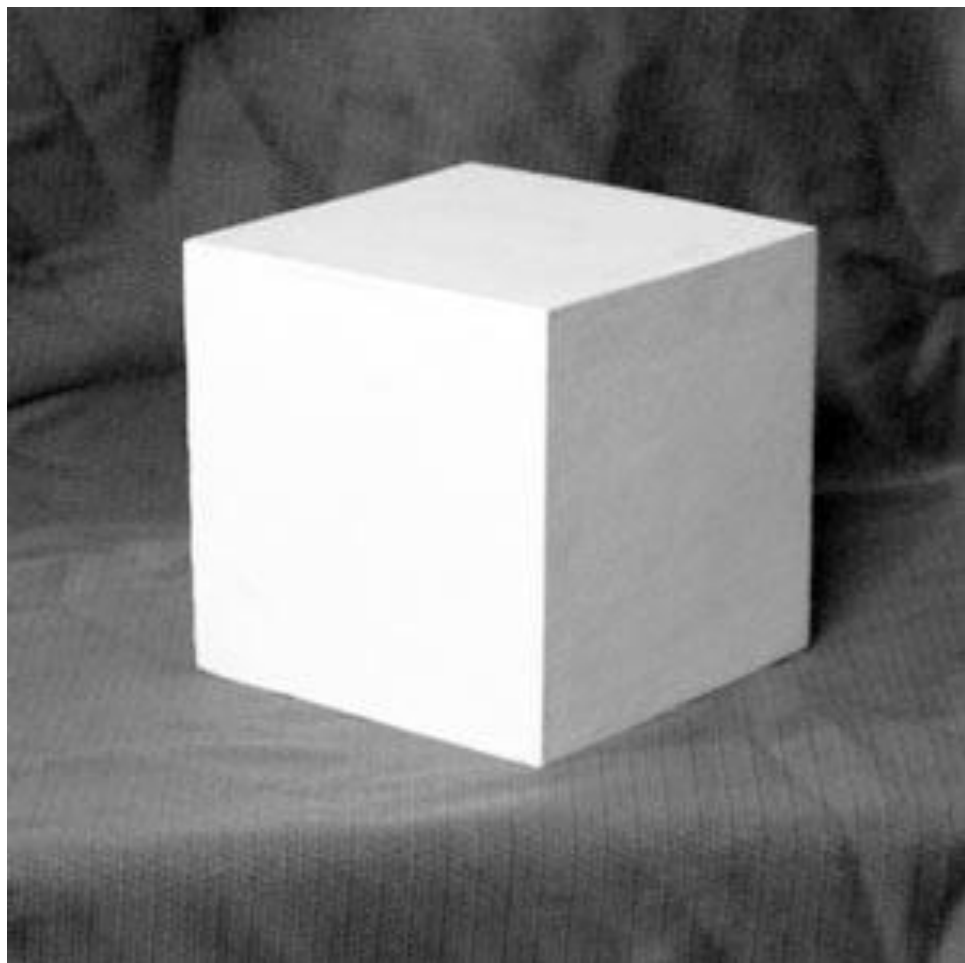

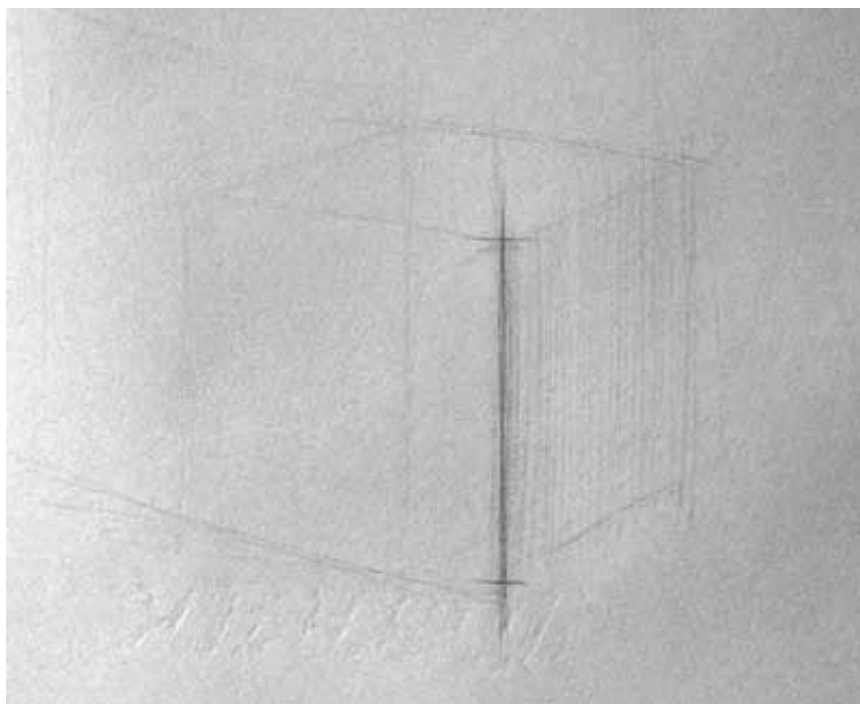
Фото куба.

2.1. Перший етап. Композиційне розтошування

Куб являє собою прямокутну рівносторонню призму, яка складається з 6 граней, протилежні грані куба паралельні. Місця перетину граней називаються ребрами куба. Всі ребра можна розділити на 3 групи, в кожній з них усі грані паралельні один одному. На прикладі даного малюнка куба 4 грані вертикальні, 4 горизонтальні межі, повернені вліво і 4 горизонтальні межі, спрямовані вправо.

Спочатку легкими лініями намічаємо загальну композицію в листі: форму кубу. Розміщуємо зображення трохи вище середини аркуша, воно не повинно бути занадто дрібним або великим. Куб необхідно трохи посунути вбік тіньової частини. За рахунок цього композиція буде врівноважена великим світлим простором.

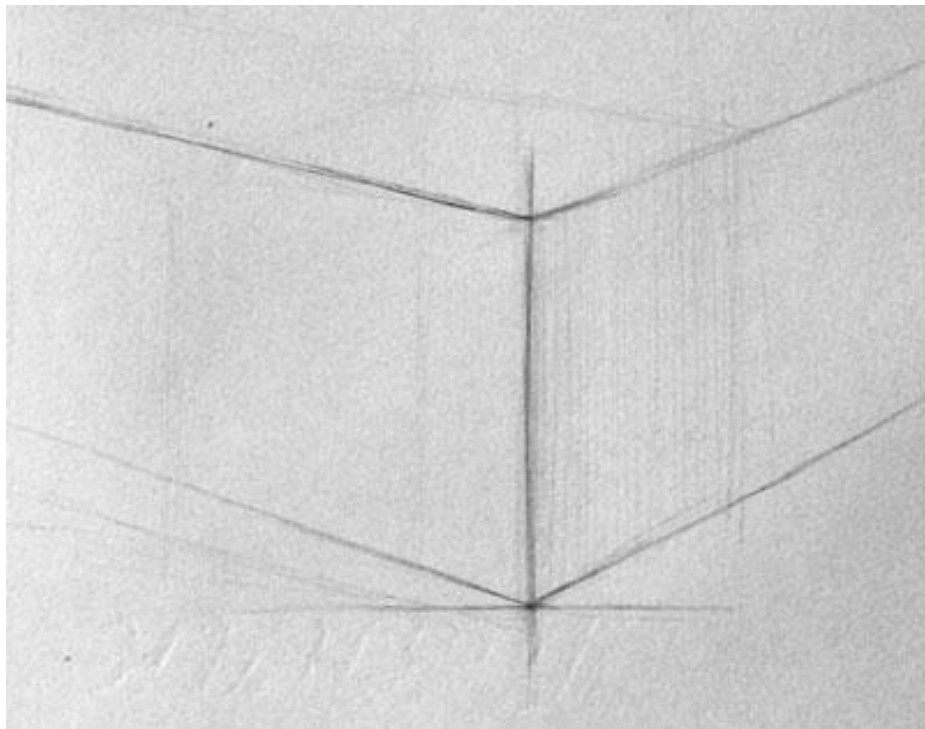
Потім проведемо ближню до нас вертикальну лінію. Зарубками обмежуємо висоту куба (вірніше, висоту ребра, але весь подальший малюнок слід вести, орієнтуючись на неї, тому слід уважно прослідкувати, щоб висота близького ребра куба була на своєму місці і правильною за розміром)

Д. Гаврилов. Початок малюнку куба.

2.2. Другий етап. Лінійна побудова

Наступний етап малюнка куба – зображення його заснування. починаючи з видимих ліній. На даному етапі важливо точно визначити кути нахилу цих ліній відносно горизонталі. Для цього слід піднести олівець строго горизонтально до нижнього ближнього кута куба і запам'ятати ці кути. Як правило, видно 2 вертикальних грані куба. Треба визначити, яка більше розгорнута, а яка менша. Відповідно, якщо грань більше розгорнута до того, хто малює, то кут менше. Окремий випадок: куб розгорнуто однією гранню, тоді нижня і верхня лінії будуть горизонтальними. Іноді початківці намагаються запам'ятати кут нахилу ліній таким чином: тримають 2 олівця і фіксують кут за допомогою них, потім переносять кут на аркуш паперу. Це неправильно. По-перше, слід тренувати зорову пам'ять, кут цілком можна запам'ятати, подібне перенесення не сприяє формуванню ніяких навичок, крім примітивного змальовування. По-друге, при такому перенесенні кут між олівцями може змінитися.

Д. Гаврилов. Продовження малюнку куба.

Перед тим, як перейти до малювання верхніх ліній, слід згадати основні закони лінійної перспективи.

Головною аксіомою перспективи є те, що видимий розмір предметів, по мірі віддалення, зменшується. З неї випливають інші правила. Візьмемо дві лінії, які віддаляються на нескінченність. Видима відстань між ними скорочується по мірі віддалення (приклад, рейки, що йдуть вдалину). У якийсь момент ця відстань стає настільки малою, що видна як точка. Нагадаємо правило лінійної перспективи: будь-які паралельні лінії, що йдуть від глядача, скорочуються в одну точку.

У куба, який малюємо, є чотири ребра, спрямованих вліво, і чотири ребра, спрямованих вправо. Чотири лінії ребер, що йдуть вліво, якщо їх продовжити, скорочуються в одній точці ліворуч. Також скорочуються лінії, що йдуть вправо, але вже в одну точку праворуч від куба.

Де знаходяться точки сходження ребер? Наш куб знаходиться на горизонтальній площині. Горизонтальна площина – це площина, паралельна землі. Це стіл, підлога або стеля, і водна гладінь лісового озера тощо. Будь-яка лінія, що лежить на горизонтальній площині, також є горизонтальною і якщо лінія віддаляється від глядача, то він побачить, що вона йде до лінії горизонту. Якщо є кілька паралельних горизонтальних ліній, то вони всі будуть мати одну точку сходу на лінії горизонту.

Де знаходиться лінія горизонту? Видима лінія горизонту знаходиться на рівні очей малюючого. Якщо подивиться у вікно, то можна уявити, де сходяться небо і земля. І подумки можна продовжити цю лінію по периметру приміщення. Видно, що ця лінія знаходиться на рівні очей. Якщо змінити положення голови, наприклад, встати на стілець, то і лінія горизонту стане вище.

Тому при зображенні верхніх ліній щодо намальованих нижніх, треба простежити, щоб вони були спрямовані так, що, якщо їх продовжити за межі аркуша, вони зійдуться в одній точці. Для того, щоб точніше намалювати

лінії, скорочення в перспективі, їх не слід обмежувати розмірами куба, лінії потрібно проводити до країв аркуша.

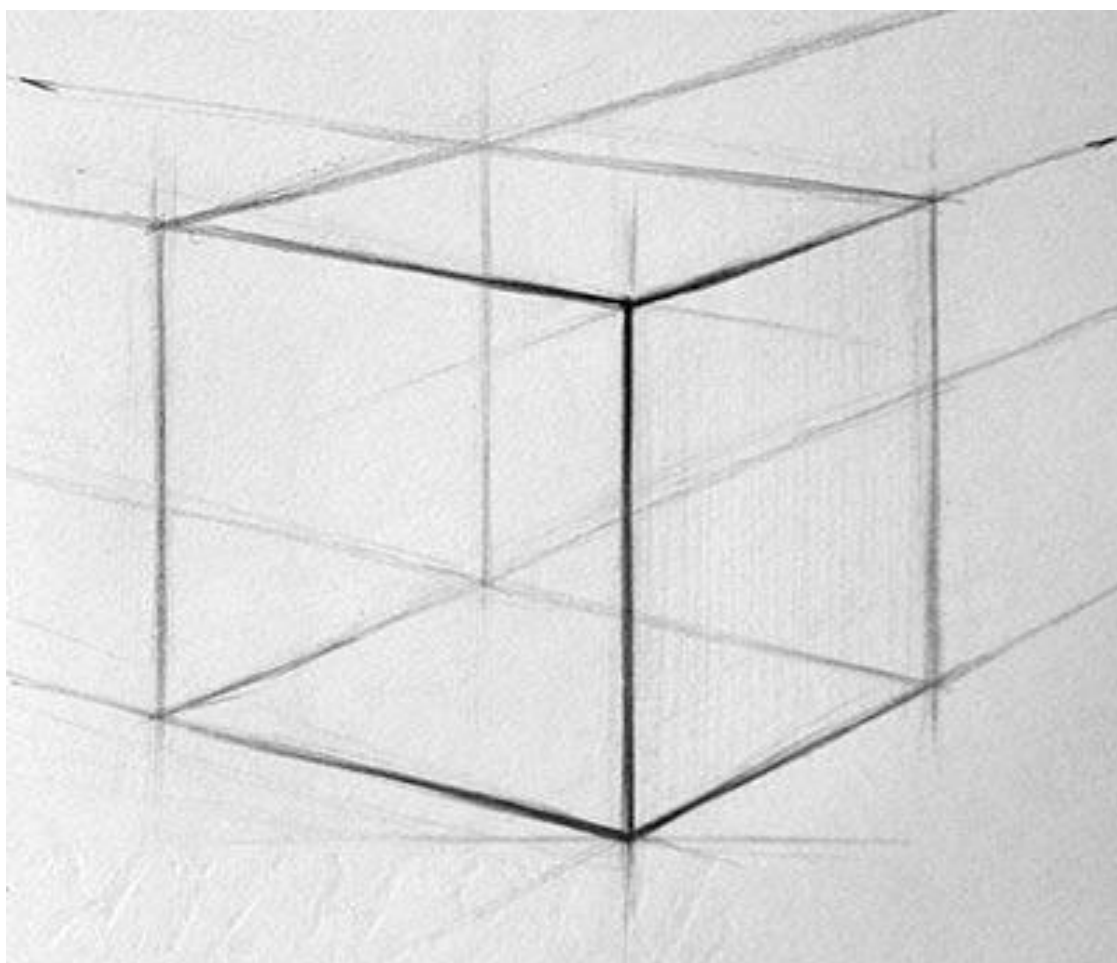
Лінії, якщо площину, до якої вони відносяться, розгорнута до глядача, скорочуються менше. Якщо ж площина видна менше, то скорочення ліній більш помітні. Перспективне скорочення краще помітно на великих предметах, ніж на маленьких. Якщо розмір предмета менше, ніж відстань між осями очей, то обидва ока людини побачать такий предмет у зворотній перспективі. Але прагнення малювати зворотну перспективу пояснюється не цим, а особливістю аналізу того, що людина бачить. Мозок бачить предмети, представляючи їх з усіх сторін, як розгортку. При малюванні завжди треба пам'ятати про закони лінійної перспективи, аналізувати кожну лінію, куди вона йде, тільки тоді вдасться позбутися прагнення до малювання у зворотній перспективі.

На фотографії куба видно, що вертикальні лінії трохи «завалені». Цей «завал» на фотографії обумовлений тим, що об'єктив камери побачив перспективне скорочення вертикальних ліній. Дійсно, ми дивимося на куб збоку і зверху і вертикальні лінії трохи сходяться в одну точку знизу. Потрібно малювати це скорочення? Академічний малюнок не має на увазі передачу скорочення вертикальних ліній, крім випадків сильного ракурсу, коли малюють зверху або знизу щодо зображуваного. У той же час, у творчих роботах художників можна побачити посилену, чи фотографічну, перспективу як художній прийом, що сприяє більшій виразності. Схожа ситуація із зображенням площини, майже поверненої до глядача фронтально. В цьому випадку лінії малюються похило, але при цьому паралельно один одному. Скорочення настільки мало, що якщо намалювати його, то куб буде виглядати кривим, як ніби його верх зрізали навскоси.

Після того, як намальовані верхні лінії, треба визначити, наскільки скоротилися бічні грані куба праворуч і ліворуч. Ширину цих граней необхідно мірити суворо по горизонталі, а не під нахилом, і порівняти,

наскільки кожна з них менше висоти близького ребра, а також між собою. Тільки після того, як перевірені ближні лінії та вертикальні ребра, можна перейти до зображення далеких відхідних ліній. Невидимі лінії слід малювати. Перед тим, як малювати найдальше вертикальне ребро, треба переконатися, що точки перетину ліній виявилися один над одним. Якщо вони суттєво розходяться, то при виконанні побудови були допущені помилки. У цьому разі слід уважно перевірити і виправити малюнок, в тій же послідовності, в якій він виконується спочатку. Якщо розбіжність невелика, то потрібно трохи уточнити лінії і намалювати далеке вертикальне ребро.

Після того, як побудова виконана і перевірена, виділимо ближні до нас лінії. Якщо лінія темна, то здається, що вона ближче. Керуючись цим, навіть у простому лінійному малюнку можна передати простір і об'єм.

Д. Гаврилов. Продовження малюнку куба.

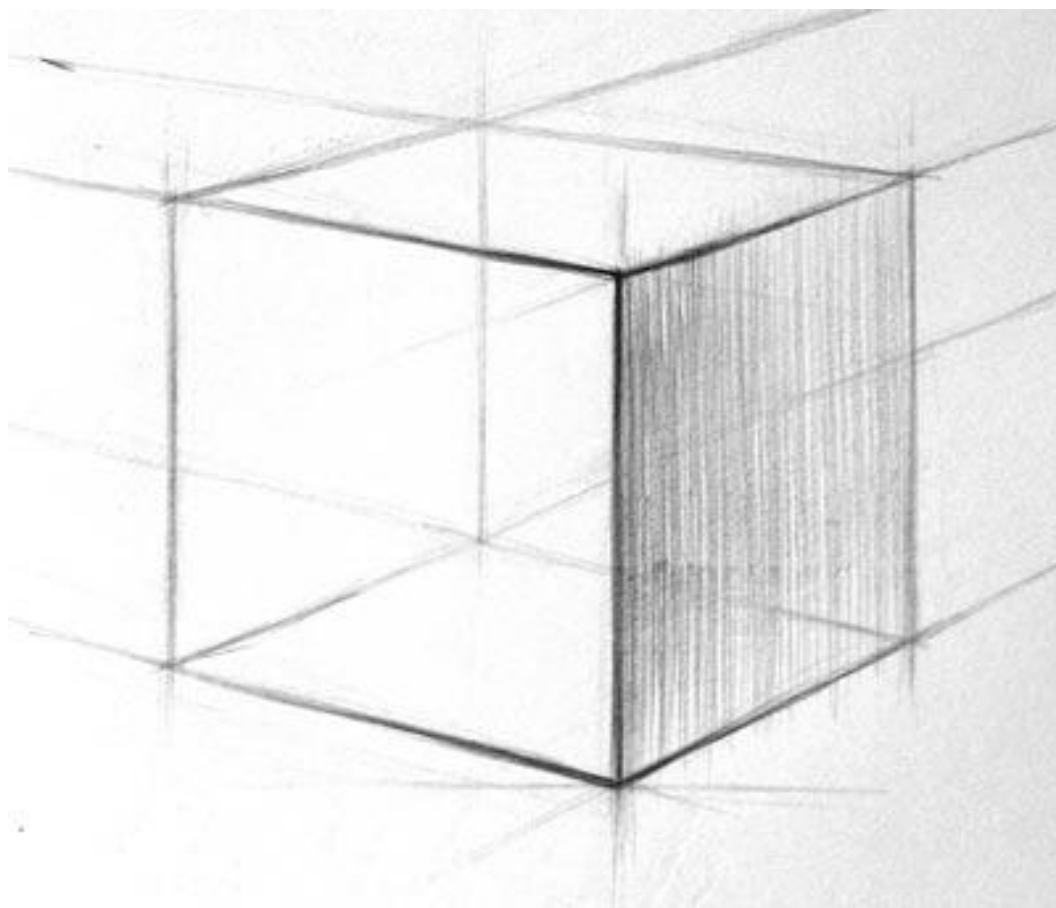
2.3. Третій етап. Тональний розбір

Тепер можна приступити до штриховці. Малюнок, у першу чергу, повинен бути грамотно виконаний. При цьому не потрібно обходитися примітивним змальовуванням видимих тіней і світла.

Основне завдання малюнка — передати об'ємну форму зображуваних предметів. Ми бачимо три площини — верхню і дві бокові грані куба. Положення в просторі їх таке: кожна грань йде від глядача в простір. Для того, щоб показати об'ємну форму, слід намалювати межі так, щоб глядачеві було видно, що вони видаляються.

Для того, щоб передати простір при малюванні, застосовуються закони повітряної перспективи, які були вперше сформульовані Леонардо да Вінчі (хоча за деякими більш ранніми картинами ми можемо судити, що художники повітряну перспективу, нехай несвідомо, але зображували). Темне, чим далі, тим темніше, а світле, навпаки, по мірі віддалення стає темніше. Вплив повітряної перспективи добре видно на вулиці, особливо в похмуру погоду. Здавалося б, куб настільки малий, що вплив повітряної перспективи на ньому непомітно. Але ми повинні малювати правильно, керуючись законами перспективи, тільки тоді малюнок буде виглядати об'ємним.

Малювання штрихом треба починати з тіньових частин предмета. У куба ліва грань в тіні, тому необхідно штрихувати її. Це вертикальна поверхня, тому можна віддати перевагу вертикальній штриховці. Починати штрихувати доцільно від ближньої частини, від себе, по мірі віддалення площини у просторі натиск олівця слабкіше, штрих світлішає і видно, що намальована таким чином площина йде вдалину.

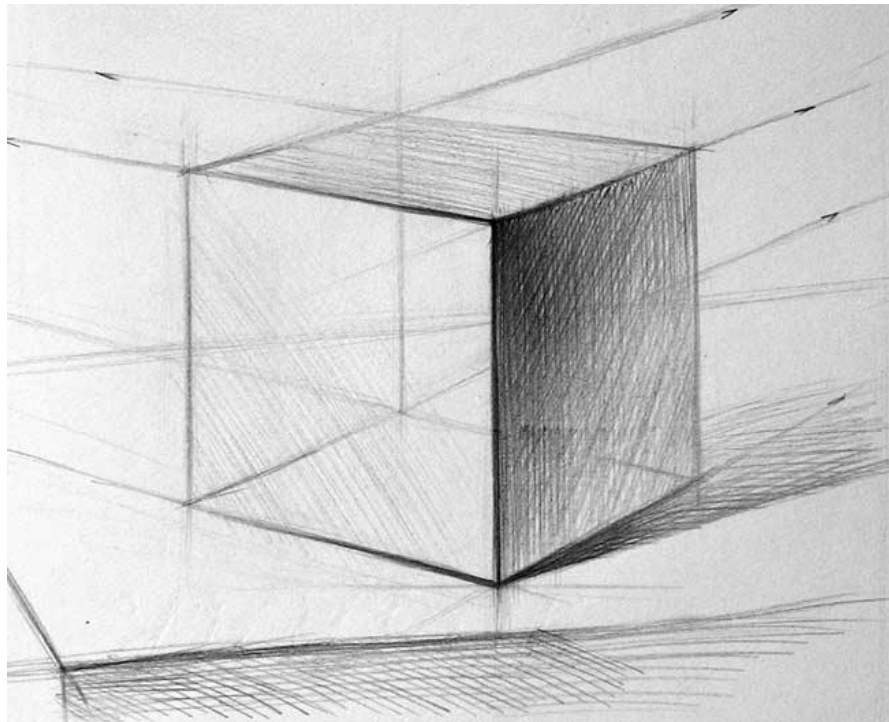
Д. Гаврилов. Малюнок куба. Початок тонального розбіру.

Освітлену поверхню доцільно штрихуємо також від себе, але ближній кут треба залишити білим, а дальню частину злегка заштрихувати. Штрих діагональний, хоча допустим і вертикальний. Верхню поверхню можна трактувати як півтон (іноді його неправильно називають півтінь), проміжну поверхню між світлом і тінню. Її необхідно порівняти зі світлом і тінню, задаючись питанням: вона швидше темна або світла. Потім треба підсилити тінь, ввівши ще штрих, спрямований по діагоналі, також розтягуючи його від темного до світлого. Слід не забувати й про падаючу тінь від куба, що лежить на площині, на якій він знаходиться. Падаюча тінь темніша, ніж тінь власна. До того ж вона межує з рефлексом від освітленої площини. Рефлекс – це світло, відбите від сусідніх освітлених поверхонь. Рефлекс тим світліше, ніж ближче і яскравіше джерело відбитого світла.

2.4. Четвертий етап. Узагальнення, акцентування, завершення

На завершальному етапі узагальнюємо, підкреслюємо об'ємну форму, робимо тональні акценти.

У лінійно-конструктивних малюнках не обов'язково проробляти фон. Головні завдання на першому етапі – навчитися малювати предмети об'ємно, виконувати правильно побудову, дотримуючись законів перспективи. Штриховка фону ані трохи не сприяє формуванню цих навичок.

Д. Гаврилов. Малюнку куба. Завершення.

Після того, як засвоєний малюнок прямокутних призматичних форм, таких, як куб, коробка, ускладнюємо завдання. Дуже корисно малювати групу геометричних тіл. Зпочатку натюрморт складається з 2-3-х предметів. Корисно ставити предмети один на одного, при цьому треба пам'ятати, щоб підстава верхнього предмета було намальована такою же розгорнутою, як і верхня площина нижнього предмета.

2.5. Приклади самостійних вправ

Малюнок – один із засобів пізнання навколишнього світу. Логіка малюнка будується на логіці мислення, примушує свідомість моделювати дійсність, виробляти навички, що координують роботу ока, мозку, руки. Для розвитку об'ємно-просторового мислення студенту необхідно розглядати, вивчати і всесторонньо аналізувати форми мальованого предмету, пізнавати його структуру і конструкцію, не обмежуючись лише зовнішнім сприйняттям, створювати перспективне зображення предмету. Малюнок є технічною базою образотворчих мистецтв, зважаючи на це глибоко вивчається художниками, скульпторами та архітекторами. Малюнки створюються художниками в процесі вивчення натури (начерки, штудії), при пошуку композиційних рішень графічних, живописних і скульптурних творів (ескізи, картони), при розмітці мальовничій картини (підготовчий малюнок під живопис). Малюнок може виконуватися як самостійне за значенням твір графіки або служити допоміжним етапом для створення живописних, графічних, рідше скульптурних робіт або архітектурних задумів. Малюнки як попередні начерки та ескізи для створення більш масштабних живописних творів часто мають самодостатню і видатну художню цінність.

Під категорію станкового малюнка підпадають також історично відомі малюнки значною естетичної цінності, незалежно від первісного призначення. З живописом малюнок зближує його унікальність, тоді як такі твори друкованої графіки як гравюри і літографії можуть поширюватися в безлічі рівноцінних примірників. Малюнок як графіка – зображення якогось предмета, візерунка, портрета або явища на якійсь площині художніми техніками (олівець, перо, різні фарби тощо). Малюнки створюють як на недовговічних поверхнях (палицею на піску), так і на довговічних (мідяні, цинкові дошки-матриці для друкування гравюр тощо). Малюнки старих майстрів давно предмети колекціонування приватними особами чи музеями

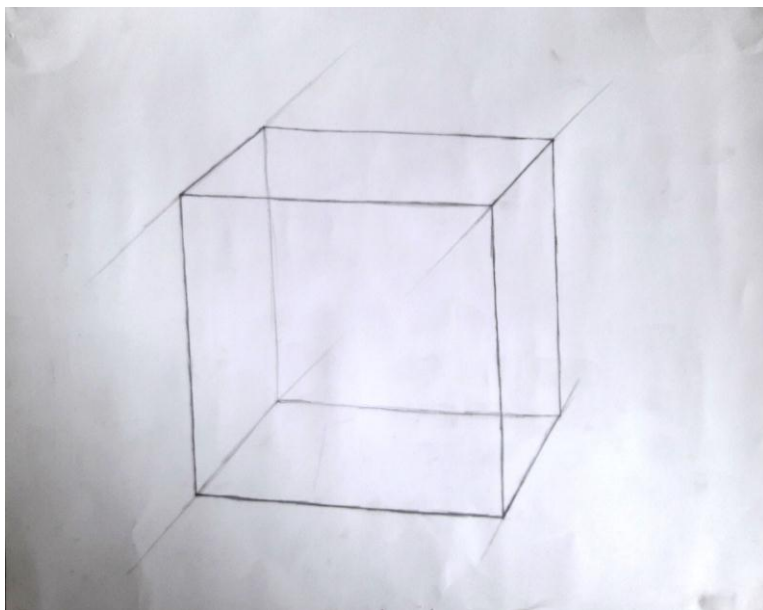
(колекція французьких малюнків Кобенцля, малюнки європейських майстрів Брюля, колекції малюнків музею Лувр, Метрополітен-музею тощо) [2].

У станковому малюнку використовується весь спектр графічних матеріалів: «м'які матеріали» (вугілля, соус, сангіна, різноманітні дрібні, техніка суха кисть), фарби, що наносяться кистю і пером (туш, чорнило, бістро), олівці, капілярні та інші друкарські вузли. У навчальному малюнку в даний час найбільш вживані графітний олівець і вугілля.

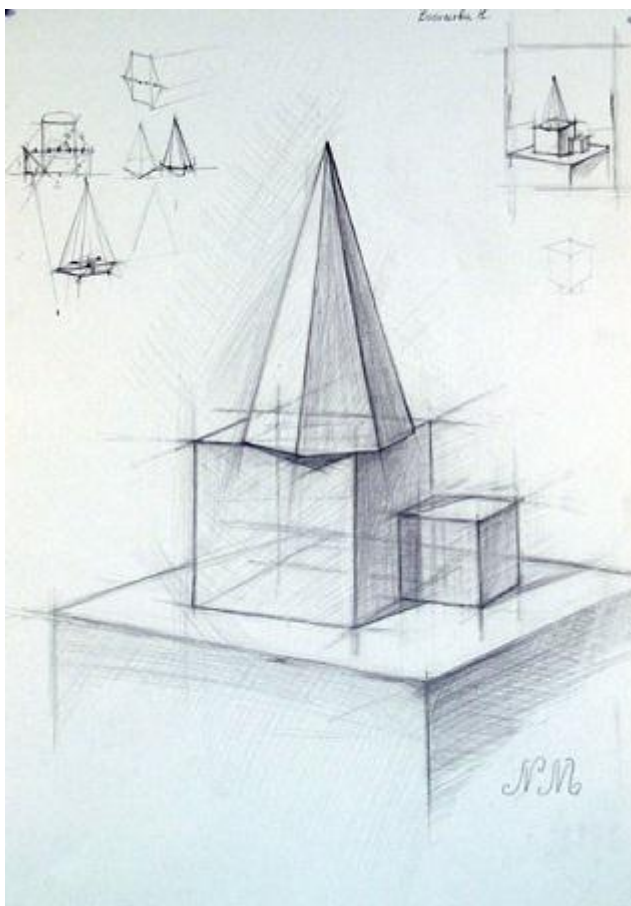
Учбовий малюнок ставить мету вивчення правил і прийомів зображення об'ємних форм і простору на площині. Основою навчання є малювання з натури. Для того, щоб зображати те, що бачиш, потрібно спочатку навчитися бачити усвідомлено, виділяючи характерні риси натури, особливості її сприйняття. Образотворча грамота має на увазі сукупність знань і навиків, одержаних у результаті вивчення основних положень образотворчого мистецтва. Реалістичний малюнок на перше місце ставить об'єктивне зображення натури, обумовлене загальними для всіх людей законами сприйняття. Метою малювання геометричних фігур є навчити зображувати геометричні фігури різної форми на площині, розвивати уяву, логічне мислення, пам'ять, виховувати спостережливість, культуру малюнка.

Однією з якостей оточуючих предметів є їх форма. Форма предметів отримала узагальнене відображення в геометричних фігурах. Геометричні фігури являються еталонами, користуючись якими, людина визначає форму предметів та їх частин. Пізнання геометричних фігур, їх властивостей та відношень розширює кругозір, дозволяє більш точно і різносторонньо сприймати форму оточуючих предметів, що позитивно відображаються на продуктивній діяльності, наприклад малюванні, живопису.

Приклади самостійного виконання вправ студентами 1 року навчання

В. Галаєв. Куб. 2018.

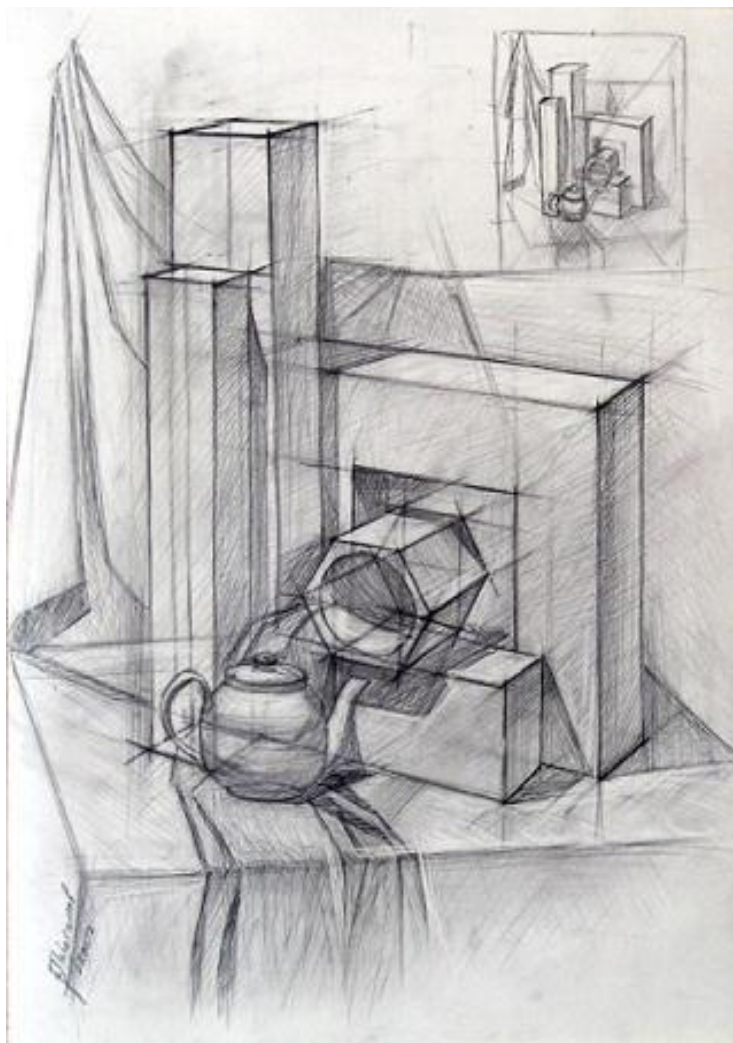
Н. Васильєва. Натюрморт з геометричними тілами

П. Медведева Конструктивный натюрморт

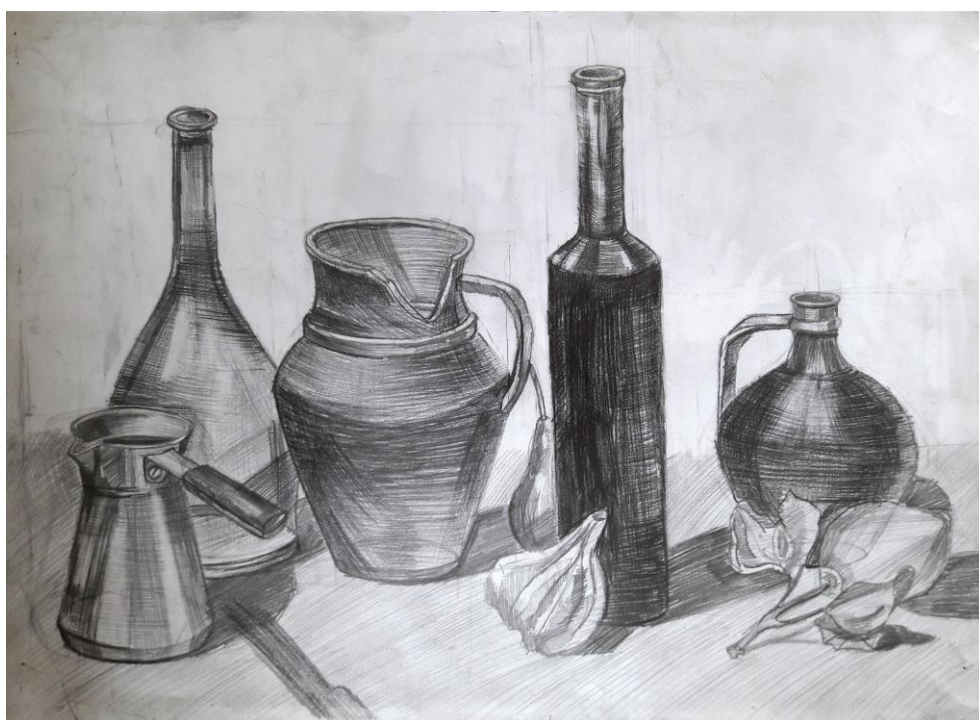
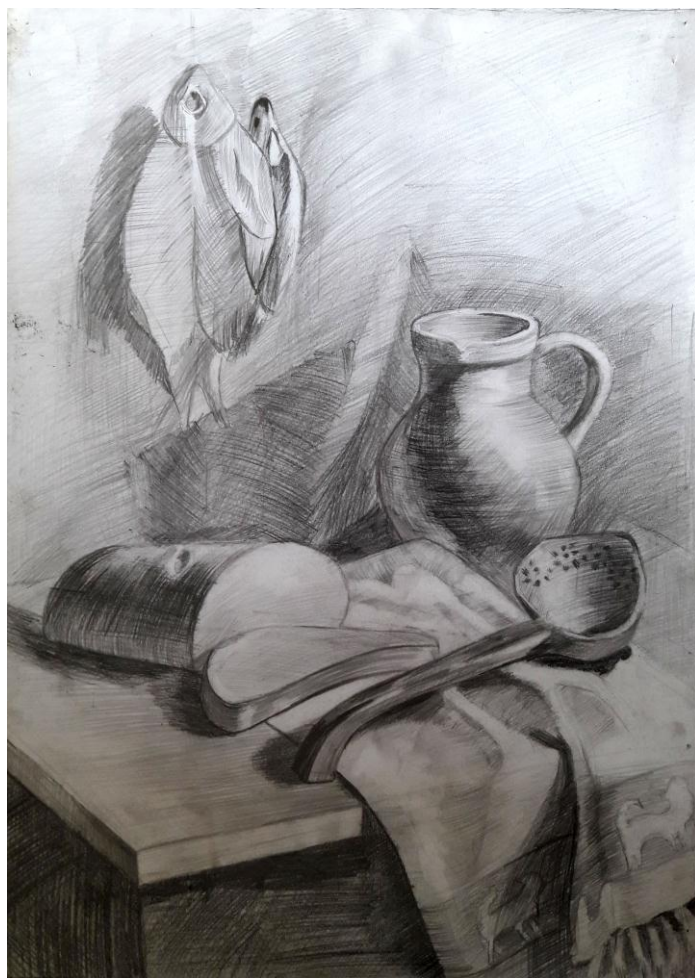
В. Галаев. Натюрморт з призмою. 2017

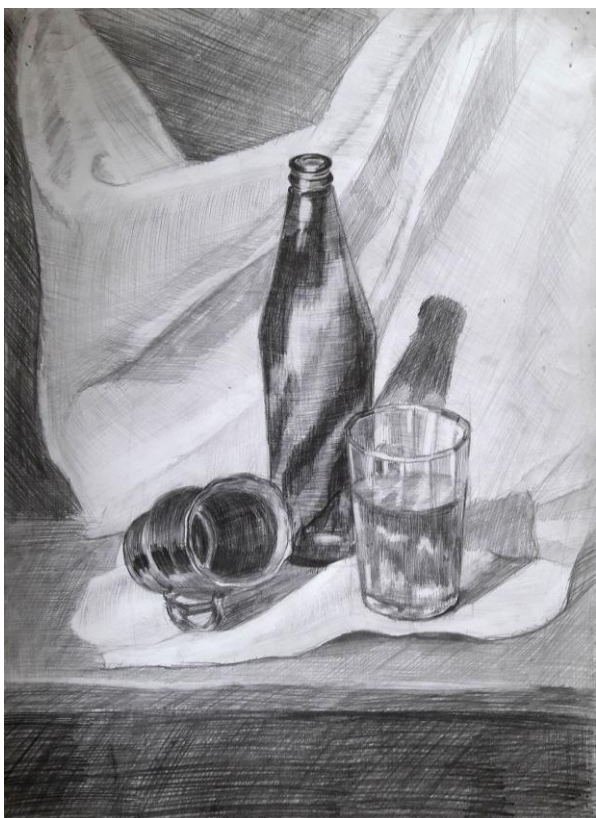
В. Тереханов Натюрморт.

В. Галаев. Натюрморт з кубом. 2017

В. Галаев. Натюрморти. 2017

В. Галаєв. Серія натюрмортів. 2017

Н. Васильева. Капітель.

В. Галаєв. Драперія. 2017

В. Галаєв. Декоративний натюрморт. 2017

Основні поняття

1) *Головна точка сходу* – перетин головного перпендикуляра з площиною горизонту.

2) *Картинна площина* – уявна прозора вертикальна площина, поставлена під прямим кутом до напрямку погляду і розташована між предметом, що зображається, і малюючим.

3) *Конструкція* – узагальнене розуміння форми, зведення її до простих і легких для уявлення геометричних об'єктів.

4) *Композиційне рішення листу* – грамотне розміщення зображення на заданому форматі паперу. Композиційний центр малюнка може зміщуватися, виходячи із смислового навантаження.

5) *Лінія горизонту* – лінія перетину картинної площини з площиною горизонту. Лінія горизонту завжди знаходиться на рівні очей малюючого.

6) *Малюнок* – зображення на площині, створене засобами графіки. Малюнок - вид графіки і разом з цим основа всіх видів образотворчого мистецтва.

7) *Наочна площина* – горизонтальна площина, на якій розташовуються натура, картина і малюючий.

8) *Окомір* – здатність визначати відстані на око. Окомір виховується в процесі роботи способом наочного визначення пропорцій. Точний окомір і уміння проводити різні лінії і штрихи поступово приходять при виконанні натурних малюнків.

9) *Перспектива* – це уміння бачити наскрізь, бачити крізь щось.

10) *Підстава картини* – лінія перетину картинної площини з наочною площиною.

11) *Площина головного перпендикуляра* – площина, що проходить через головний промінь зору і перпендикулярний наочній і картинній площині.

12) *Площина горизонту* – уявна горизонтальна площина, що знаходиться на рівні очей малюючого.

13) *Поле зору* – це простір, охоплюваний оком при погляді, що має один певний напрям. Межі поля зору охоплюють велику частину простору, але найчіткіше око бачить предмет у середині поля зору. Те, що потрапляє в середину поля зору, і повинно бути зображено в перспективному малюнку. Зображення предметів на площині підлягає законам перспективи.

14) *Промінь зору* – це пучок проміння, що прямує від ока до предмету, розходиться від зіниці і утворює конус.

15) *Пропорції* – це співвідношення частин цілого між собою і цілим. *Лінійні пропорції* – співвідношення висоти і ширини предмету, а також співвідношення лінійних розмірів частин між собою і предметом.

16) *Точка зору* – від очей малюючого. Перш ніж приступити до зображення предмету на листі паперу, необхідно вибрати точку зору, тобто знайти місце, звідки виконуватиметься малюнок з натури. Точка зору і місце знаходження малюючого в процесі малювання повинні залишатися незмінними. Вибрана точка зору встановлює практичний зв'язок між предметом, що зображається, і малюючим.

17) *Штрих* – це відносно короткі лінії, які, розташовуючись по поверхні предмету то частіше, то рідше, створюють різний тон.

Контрольні запитання
дисципліни «Теорія та практика малюнку»:

1. Предмет, мета та основні завдання при зображенні геометричних тіл.
2. Основні закони, прийоми і способи композиції при зображенні геометричних тіл і натюрмортів.
3. Побудова геометричних тіл. Аналіз форми та її конструктивні властивості.
4. Основні етапи послідовного графічного зображення натюрмрту.
5. Порядок компоновки. Від загального до приватного.
6. Рівновага, взаємозв'язок елементів композиції, залежність композиційного рішення від формату картинної площини.
7. Перспектива при зображенні геометричних тіл.
8. Лінійний малюнок натюрмрту, його особливості.
9. Світлотінь на предметах побуту при штучному освітленні.
10. Особливості передачі світлоповітряного середовища в малюнку.
11. Способи формування вміння цілеспрямовано сприймати предметне оточення, розрізняти і характеризувати форму, просторове положення предметів.
12. Закономірності тонових відношень в малюнку натюрмрту.
13. Узагальнення зображення як категорія художнього образу.
14. Значення малюнка в художньо-творчій діяльності вчителя.

Рекомендована література до самостійної роботи студентів

Базова

1. Анисимов Н.Н. Основа рисования: Учебное пособие. – М.: Стройиздат, 1977. – 168 с., илл.
2. Кузин В.С. Наброски и зарисовки. – М., 1981.
3. Ли Н.Г. Рисунок. Основы учебного академического рисунка: Учебник. – М.: Эксмо, 2010. – 480 с.: ил.
4. Материалы и техника рисунка: Учебное пособие/ отв. ред. В.А.Королев. – М.: Изобразительное искусство, 1983. – 96 с., илл.
5. Медведев Л.Г. Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку. М. 1986
6. Радлов Н.Э. Рисование с натуры. – Л.: Художник РСФСР, 1978. – 130 с.: илл.
7. Ростовцев Н.Н. Учебный рисунок. – М., 1984.

Допоміжна

8. Аксенов Ю. Г. Образ и материал. – М.: Изд. «Советская Россия», 1977. – 112 с.
9. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.: Прогресс, 1974. – 392 с.: ил.
10. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты. Рисунок. Живопись. Композиция. – М.: Просвещение, 1977. – 248 с.
11. Великие художники. Их жизнь, вдохновение и творчество. Часть 50: Тициан. – К.: ООО «Иглмосс Юкрейн», 2003.
12. Ветрова И.Б. Неформальная композиция: от образа к творчеству. Учеб. пособие. – М.: Ижица, 2004. – 174 с.: ил.
13. Власов В. Г. Композиция // Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства: В 10 т. – СПб.: Азбука-классика, 2006. – Т. IV: И-К. – С. 565-573.

- 14.Баммес Г. Изображение фигуры человека. – Берлин, 1984.
- 15.Волков Н.Н. Восприятие предмета и рисунка. М. 1950.
16. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. – М.: АСТ-ПРЕСС; Галарт. – 624 с. : ил.
- 17.Кибрик Е.А. Об искусстве и художниках. М., 1961.
- 18.Кларк Д. Иллюстрированная история искусства. От Ренессанса до наших дней. – М.: ОАО Издательство «Радуга», 2002. – 224 с.
- 19.Классон Е.Р., Верейский Г.С. Жорж Сера и Поль Синьяк / Под ред. К.Г. Богемской. – М. Искусство, 1976.
- 20.Классон Е.Р., Липман Л.Д. Поль Сезанн / Под ред. Яворской Н.В. – М.: Искусство, 1972.
- 21.Ковалев Ф.М. Золотое сечение в живописи: учеб. пособие. – К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 143 с.
- 22.Логвиненко Г.М. Декоративная композиция: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 144 с., 16 с. ил.: ил.
- 23.Материалы и техника рисунка: Учебное пособие/ отв. ред. В.А.Королев. – М.: Изобразительное искусство, 1983. – 96 с., илл.
- 24.Ростовцев Н.Н. Рисунок, живопись, композиция: хрестоматия. Учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пединститутів – М.: Просвещение, 1989. – 297 с.
- 25.Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія та практика малюнку», 1 рік навчання за спеціальністю 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) / Розробники: О.О. Котова, Т.М. Маслова. – Одеса, 2017.
- 26.Сензюк П.К. Композиция в декоративном искусстве. – К., 1988.
- 27.Серпионова Э.Н. Путевой блокнот. Советы молодому художнику. – Одесса, ВМВ, 2009. – 164 с.: илл.
- 28.Тарасенко О.А. Мистецтво Одеси на межі ХХ – ХХІ століть // Одеська обласна організація Національної спілки художників України. – Одеса: ГРАФІК ПЛЮС, 2006.

Інформаційні ресурси

29.Гаврилов Д. Куб. Малюнок олівцем [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [https:// maliunok.com/kub-malyunok-olivtsem](https://maliunok.com/kub-malyunok-olivtsem)

30.Изобразительное искусство [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://visaginant.narod.ru/visaginant.htm>

31.Минеев И.А. Основы рисунка. Натюрморт [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [http:// podg-kursy.ru/index.php/intrresnoe](http://podg-kursy.ru/index.php/intrresnoe)

32.Мировая художественная культура [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gimn1.samara.ru>

33.Шембель А. Ф. Основы рисунка. Рисование натюрморта [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [http:// hudozhnikam.ru/osnovi_risunka/22.html](http://hudozhnikam.ru/osnovi_risunka/22.html)

34.Сезанн П. Викицитатник [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikiquote.org/wiki/Поль Сезанн](https://ru.wikiquote.org/wiki/Поль_Сезанн)

Список використаних джерел

1. Гаврилов Д. Куб. Малюнок олівцем [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [https:// maliunok.com/kub-malyunok-olivtsem](https://maliunok.com/kub-malyunok-olivtsem)
2. Минеев И.А. Основы рисунка. Натюрморт [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [http:// podg-kursy.ru/index.php/intrresnoe](http://podg-kursy.ru/index.php/intrresnoe)
3. Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія та практика малюнку», 1 рік навчання за спеціальністю 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) / Розробники: О.О. Котова, Т.М. Маслова. – Одеса, 2017.
4. Сезанн П. Викицитатник [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikiquote.org/wiki/Поль Сезанн](https://ru.wikiquote.org/wiki/Поль_Сезанн)
5. Шембель А. Ф. Основы рисунка. Рисование натюрморта [Електроний ресурс]. – Режим доступу: [http:// hudozhnikam.ru/osnovi_risunka/22.html](http://hudozhnikam.ru/osnovi_risunka/22.html)